

RESTITUIRI : PRIMUL MUZEU ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI — IAȘI, 1912

ing. CONSTANTIN OSTAP

Uităm prea repede? Sau nu vrem să știm?... Și totuși, au venit vremuri când putem — și trebuie — să știm.

Așadar, când a fost înființat primul muzeu etnografic al Moldovei? S-a vehiculat ideea că este vorba despre Muzeul Etnografic, înființat, conform Adresei 20932 din 28 aprilie 1943, a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, din inițiativa profesorului universitar Ion Chelcea (vezi articolul *MUZEUL ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI*, publicat în ziarul „OPINIA”. Iași, 14 decembrie 1991). Argumentele autorului acestui articol nu ne-au convins și am ripostat, publicând în „OPINIA” din 2 iulie 1992, articolul *80 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA PRIMULUI MUZEU MUNICIPAL DIN IAȘI*, în care afirmam că primul Muzeu Etnografic al Moldovei a fost inaugurat în ziua de 3 iunie 1912.

Aceeași afirmație o regăsim în revista „CRONICA” (Iași, nr. 10, an XXX, 16—30 V 1995 — anexa „FORUM CULTURAL”). Iată textul: „3.VI.1912. S-a inaugurat primul Muzeu Etnografic al Moldovei, prin strădania inginerului VIRGIL HĂLĂCEANU (1870—1917). Pentru început a funcționat într-o încăpere aparținând Mănăstirii Golia”.

În monografia lui N. A. Bogdan, *ORAȘUL IAȘI* (ediția a II-a,

1913, pag. 271) găsim următoarea informație: „...Prin stăruința inginerului VIRGIL HĂLĂCEANU și contribuția mai multor donatori, s-a înființat acum trei ani (?) Muzeul Etnografic în o sală rămasă de la externatul de fete din ograda Mănăstirii Golia”. Cine a cunoscut exigența harnicului istoriograf al Iașului (fost șef al Stării civile a Primăriei Iași, cu acces la arhiva acestei primării) știe că a utilizat denumirea de „*Muzeu Etnografic*” în cunoștință de cauză, bazat pe documente certe, la care ne vom referi și noi.

Cine a fost acest inginer Virgil Hălăceanu? Am găsit în arhiva Stării civile a Primăriei Iași actul său de deces: (...) *În ziua de 6 ale lunii curente (mai, 1917, n.n.) a încetat din viață în casa din strada Alexandri (sic!) No. 3 VIRGIL EMANOIL HLĂCEANU, de sex bărbătesc, în vârstă de 43 de ani, de profesie inginer, născut în comuna Iași, județul Iași, domiciliat în strada Alexandri No. 3, fiu al lui Emanoil și Elizei.*

A murit de tifos exantematic, flagel ce a făcut numeroase victime în tragicul an 1917 („Registrul Stării civile, Morți, 1917”, vol. 11, pag. 80). A fost înhumat în cimitirul „Eternitatea” din Iași (parceta 21/I, rândul 1, locul 4). Numele lui ar fi fost, probabil, uitat, dacă N. Iorga nu ar fi publicat în *Oamenii care au fost* (vol. II) acel mișcător necrolog: „*Toată*

lumea care a cunoscut pe inginerul Hălăceanu va regreta moartea lui înainte de vreme. Om de o nesfârșită bunăvoință, dorind din toată inima să ajute cauzele de cultură, ieșean iubitor de orașul său (...) el a avut ideea de a dărui orașului, chiar dacă nimeni nu și-ar manifesta dorința de a-l cerceta, un muzeu al Moldovei.

A cules de pretutindeni, cu o nesfârșită râvnă, fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri, cu acea binecuvântată stăruință care a dat Italiei atâtea din colecțiile ei provinciale, tot ce putea servi scopului lui. Într-o hală modestă, el a adunat și unele acte, unele pietre cu inscripții, unele vechi publicații care sunt de o reală valoare.

Dăunăzi, când hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop (spital de campanie, n.n.) el s-a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera sa și l-am văzut plecând cu lacrimile în ochi.

— Aș muri dacă s-ar pierde muzeul, spunea el''. Și N. Iorga își încheie necrologul cu aceste cuvinte: „...avem o datorie să nu uităm recolta de sfânte rămășițe, pe care a închinat-o el vechii glorie moldovenești”.

Se pare că noi am uitat de această datorie, lăsând negura uitării să se aștearnă peste strădania acestui adevărat ctitor.

Știm că regretatul muzeograf Petru Cazacu de la Muzeul Etnografic al Moldovei a publicat în „Cercetări istorice” — serie nouă (vol. 7, Iași, 1976) articolul *Preocupări pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iași*, în care pomenește de Virgil Hălăceanu și de preocupările sale, dar sunt aduse prea puține dovezi în legătură cu acest prim muzeu etnografic. Știm că se mai discută și acum dacă ceea ce a realizat (a început!) inginerul Hălăceanu poate fi considerat un *muzeu etnografic*, în înțelesul pe care îl dăm acum unei astfel de instituții de cultură. Însă documentele vremii l-au înregistrat ca atare și nu avem dreptul să nu le comentăm, cu luarea în considerație a etapei în care ele au fost elaborate. Știm că acest muzeu din curtea Mănăstirii Golia: „s-a bejenit” între 1917—

1921, multe din piesele achiziționate de inginerul Hălăceanu, fiind rătăcite și că ele — o mică parte — au stat la baza viitorului Muzeu municipal. Știm că nu s-a păstrat inventarul complet al muzeului din 1912. Ce spun însă documentele de arhivă și presa acelor vremuri? Iată ce a fost publicat în pagina a doua a ziarului „*EVENIMENTUL*” din 25 mai 1912: „*Duminică (3 iunie 1912, n.n.) se deschide Muzeul Etnografic, pus sub conducerea d-lui inginer Hălăceanu. S-au depus foarte multe obiecte. Se remarcă în special două mari dulapuri cu acte și documente, care aparțin prințesei Maria Moruzzi și d-lui Dimitrie Greceanu*”.

În numărul din 7 iunie al aceluiași ziar, sub titlul *MUZEUL NAȚIONAL ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI* sunt date numele persoanelor care au donat diverse obiecte sau bani acestui muzeu (Riria Xenopol, prof. dr. Iancu, cavaler de Cupareno — Cernăuți, Nestor Heck — fotograf, Eugen Herovanu etc.). O știre asemănătoare a fost publicată în numărul din 4 ianuarie 1914 al ziarului „*EVENIMENTUL*” („*D. inginer Virgil Hălăceanu, secretar general al Muzeului Etnografic al Moldovei a primit în timpul din urmă, din partea mai multor persoane și societăți, mai multe cărți și obiecte istorice etc.*”). Tot aici găsim informația că regele Carol I l-a decorat pe inginerul Virgil Hălăceanu cu medalia „*Bărbăție și credință*” clasa I.

Cele mai multe documente despre muzeul înființat de inginerul Hălăceanu le găsim în Dosarul 213/1912, fond Primăria Iași, păstrat la Arhivele Statului din Iași. Aici se află Raportul din 7 martie 1913, al lui Theodor T. Burada adresat Primăriei Iași, în legătură cu „*o piatră cu inscripțiunii din timpurile vechi*” (provenită de la cișmeaua din 1803 din curtea boierului Anastasie Bașotă din strada Sărăriei), piatră care „*...s-a scos de acolo și s-a pus în Muzeul Etnografic de la Golia*”.

Cunoscute fiind preocupările lui Th. Burada pentru probleme de etnografie, este ușor de intuit că a utilizat termenul de „*Muzeu Etnografic*” în sens propriu.

Tot în Dosarul 213/1912, s-a păstrat adresa Primăriei Iași nr. 23313 din 17/30 noiembrie 1914, prin care se făceau cunoscute arhitectului Mihăilescu următoarele: „Comisiunea Monumentelor Istorice intervenind către noi cu rugămintea de a se așeza la locul ei piatra cu inscripția de la Fântâna lui Bașotă și care e acum depusă la Muzeul etnografic din Iași, vă rugăm ca dimpreună cu D-nul N. A. Bogdan... să luați legătură cu D-nul Profesor D. A. Atanasiu pentru a se așeza la locul ei acea piatră”. De notat că și Comisiunea Monumentelor Istorice, în intervenția către Primăria Iași utiliza expresia de „Muzeul etnografic din Iași”.

Tot la Arhivele Statului din Iași se păstrează „Fondul. N. A. Bogdan” în care am găsit (pag. 263) documentul „Donațiunea Virgil Hălăceanu”. Se menționa, referitor la înființarea unui „Muzeu municipal”: „În ședința din 24 septembrie 1921, d. N. A. Bogdan comunică comitetului că s-a transportat în turnul Goliei toate obiectele și cărțile din Muzeul Hălăceanu, dar că la așezarea lor în dulapuri și rafturi s-a constatat mare lipsă de obiecte și cărți. Numai la inventariere se va ști exact ce anume lipsește”. Când se va descoperi acest Inventar se vor putea trage concluzii asupra patrimoniului muzeului din 1912, legat de domeniul etnografiei.

Să mai adăugăm faptul că, tot în documentația la care ne-am referit mai sus, la pagina 171 se păstrează un document cu următorul conținut: „În ședința de la 3 iunie 1921, la care ea (sic!) parte și d. T. Burada, noul membru activ, se ia cu plăcere cunoștință de procesul verbal întocmit de membrii Muzeului istoric «Virgil Hălăceanu», prin care opiniază că a venit timpul de a se ceda toate obiectele și cărțile acestui muzeu Muzeului Municipal, cu condiția expresă ca o secție să poarte în veci numele de «Secțiunea inginer Virgil Hălăceanu»”. Din care se vede că înaintașii noștri prețuiau după cuviință strădaniile acestui ctitor al primului muzeu din Iași.

Că noțiunea de Muzeu etnografic se împământenisise la Iași o dovedesc și documentele din dosarul 35/1914, Fond

Primăria Iași, păstrat la Arhivele Statului Iași („Dosarul ațtelor pentru facerea unui muzeu în localul Prefecturii”). Găsim acolo referatul din 26 martie 1915, având următorul conținut:

„Domnule Prefect, am onoarea a vă supune că prin bugetul județului este alocată suma de 1 000 lei pentru facerea în localul Prefecturii a unui Muzeu etnografic. Vă rog să binevoiți a dispune asupra acestei sume”. Rezoluția prefectului Petru Fântânaru a fost: „Se va consemna”.

Există și Dosarul 33/1916, Dosarul pentru facerea unui Muzeu etnografic, în care se găsește raportul din 17 februarie 1917, având conținut identic ca cel din 26 martie 1915 („... pentru facerea unui Muzeu etnografic...”).

Evident, era vorba de asigurarea unui local adecvat acestui muzeu înființat, în condiții modeste, dar cu destinația bine gândită, de către Virgil Hălăceanu.

Ultimile documente își au importanța lor, deoarece este prima încercare de a amenaja un astfel de muzeu etnografic în clădirea Palatului Administrativ din Iași (care adăpostea pe atunci și Prefectura județului Iași). Se știe că după ani, în 1951 Muzeul Etnografic al Moldovei a căpătat o primă reședință în clădirea din strada Lăpușneanu, ce adăpostește acum Muzeul Unirii, pentru ca, din luna martie 1955, să se mute în fostul Palat Administrativ, devenit Palatul Culturii, inaugurarea oficială a noului Muzeu Etnografic al Moldovei având loc în ziua de 16 februarie 1958. În 1991, acest muzeu avea un patrimoniu de cca 10 000 obiecte, constituite în colecții „fiind unul dintre cele mai apreciate muzee de pavilion din țara noastră” (Emilia Pavel: Muzeul Etnografic al Moldovei, „OPINIA”, 14 decembrie 1991).

Mai menționăm că, în 1992, Muzeul Etnografic al Moldovei Iași, în colaborare cu asociația „Tehnică și Umanism” a inginerilor și tehnicienilor din Iași, a organizat în sala „H. Coandă” a Palatului Culturii o sesiune științifică în care s-a dezbătut problema primului muzeu etnografic din Iași (1912) și rolul inginerului Virgil Hălăceanu în această acțiune, propunându-se atunci

ca una din secțiile Muzeului Etnografic al Moldovei să poarte numele de „Secțiunea inginer Virgil Hălăceanu”, reluând generoasa idee din 1921. Pe urmă uita-rea s-a așternut din nou asupra numelui lui Virgil Hălăceanu, în mod nejustificat. Iată motivul pentru care, prin notele de față, încercăm să repunem în discuție, atenționând oamenii de specialitate, problema începuturilor Muzeului Etnografic al Moldovei și să reabilităm memoria unui inimos înaintaș, care a fost inginerul Hălăceanu. Complexul Muzeal Iași, căruia ne-am adresat în prealabil, sprijină această acțiune a noastră, încurajându-ne să ne adresăm prestigioasei „Reviste a muze-elor”, așa cum rezultă din adresa 1017/31 VII 1995, pe care am primit-o din partea acestei instituții („...Contribuțiile noi pe care doriți să le aduceți vor găsi din partea noastră cea mai largă audiență”).

Fie ca această încercare de restituire pe care o inițiem să-și afle o continuitate competentă, cu sprijinul cercetătorilor avizați, pentru a elucida o problemă ce ține de prestigiul cultural al fostei capitale a Moldovei.

În încheiere, să ne amintim de cuvintele pline de adâncă semnificație ale lui Miron Costin din *Predoslovie...* la *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*: „...Și primește această dată această puțină trudă a noastră, care amă făcut, să nu să treacă cumva cu uita-rea...”

NOTA REDACȚIEI

Mulțumim dlui ing. Constantin Ostap, soțul unei foarte apreciate muzeografe de la Muzeul Etnografic al Moldovei

(colaboratoare și la revista noastră), regretata Melania Ostap, pentru contribuția la cunoașterea începuturilor muzeografiei etnografice la Iași. Materialul domniei sale cuprinde date și informații deosebit de prețioase care se cuvine a fi cunoscute nu numai de specialiștii din orașul Iași ci din întreaga țară, drept pentru care îl și publicăm cu maximă rapiditate (atât cât permite periodicitatea revistei). Cât privește opinia domnului Ostap, că instituția înființată de ing. Virgil Hălăceanu este primul Muzeu Etnografic al Moldovei, chiar documentele pe care domnia sa le pune la dispoziție arată clar că exista o diversitate de păreri, muzeul respectiv apărând cu mai multe denumiri: Muzeul Etnografic din Iași, Muzeul de Istorie și Etnografie „Virgil Hălăceanu”, Muzeul Municipal, Muzeul Hălăceanu și Muzeul Etnografic al Moldovei.

Cert este faptul că între muzeul fondat de ing. V. Hălăceanu și instituția realizată de prof. Ion Chelcea nu există nici o legătură. Având în vedere necunoașterea încă a patrimoniului muzeului înființat în 1912, credem că nu este greșit să se socotească muzeul realizat după anul 1943, de către prof. Ion Chelcea, ca fiind primul muzeu etnografic care prin colecțiile sale reprezintă întreaga provincie istorică Moldova.

Oricum, meritele ing. Virgil Hălăceanu, care a fondat unul din primele muzee etnografice din Moldova, nu pot fi contestate. În ceea ce privește atribuirea numelui său unei săli din actualul Muzeu Etnografic al Moldovei, lucrul acesta intră în competența conducerii muzeului respectiv. De fapt, mai multe personalități care au contribuit la realizarea unor muzee, indiferent de profilul lor, așteaptă o recunoaștere prin acest mod.